

Падарожжа па музею кнігі і друку

Экскурсія №4: СТАРАЯ БЕЛАРУСКАЯ КНІГА

У гэтым раздзеле нашага музея змешчаны выданні на беларускай мове, надрукаваныя кірыліцай і лацінкай, за перыяд ад канца XIX да 50-гадоў XX ст. Тут няма шыкоўных выданняў у скураных вокладках з залатым цісненнем літар. Не было багатых мецэнатаў у беларусаў, першыя выданні здзейснілі беларускія адраджэнцы ў незвычайна цяжкіх умовах. Беларусь знаходзілася пад жорсткім прыгнётам Расійскай імперыі, дзе наогул да 1906 года забаранялася друкаваць беларускія кнігі, дзе адсутнічалі беларускія школы. Нягледзячы на неспрыяльныя ўмовы, вялікай была прага народа да роднага слова і такія выданні з'явіліся. Вы бачыце, гэта ў асноўным тонкія, сціплыя кніжачкі, надрукаваныя на самай таннай жоўтай паперы і разлічаны былі на сялянства, або вясковую інтэлігенцыю. Самая старая беларуская кніга, якая змешчана ў гэтым раздзеле – “Дудка беларуская”. Напісана яна славурым Францішкам Багушэвічам і выдадзена ў Кракаве, на лацінцы, ў 1891 годзе. Аб тым, што беларускі народ любіў кніжкі Багушэвіча, сведчыць і перавыданне яго твораў у Заходняй Беларусі, віленскае яго выданне 1924 года таксама ў нас змешчана на стэндзе.

Пасля царскага маніфеста 1905 года беларускія кнігі было дазволена выдаваць і ў Расійскай імперыі. Галоўнымі выдавецкімі цэнтрамі стала “Загляне сонца і ў наша ваконца“ у Пецярбургу і друкарня Марціна Кухты ў Вільні. Большасць кніг нашай музейнай калекцыі выйшла менавіта з апошняй друкарні. У гэтай жа друкарні была выпушчана ў 1914 годзе кніга нашага земляка Пётры Беларуса (Яленскага) з в. Міранкі ля Узмёнаў пад назвай “Якім Бяздольны”. У ёй аўтар расказвае аб трагедыі беларускага селяніна ў тыя часы. Першая кніжка Максіма Гарэцкага “Рунь“ гэтага ж года выдання таксама знаходзіцца ў нашай экспазіцыі. У гэтай друкарні ў 1915 годзе была надрукавана і кніжка Сыцёпкі Бірылы “Стражнік“. Нават шасцітомная энцыклапедыя “Беларускія пісьменнікі“ не згадвае біяграфіі аўтара. Памяць аб ім захавалася толькі дзякуючы гэтаму выданню. Брашура Пётры з Арлянят “Што было і што павінна быць” выдадзена таксама ў друкарні М.Кухты ў 1918 годзе. У ёй палымяны заклік любіць родную беларускую мову, каб быць годным ў свеце народам. Для нас асабліва важна, што на ёй змешчаны запіс знакамітай віленскай беларускай пісьменніцы і паэткаі Зоські Верас “У падарунак С.С.Панізніку. 1982 год”.

У 1912 годзе ў Вільні было заснавана выдавецтва “Belarus”, дзе выдаваліся кнігі пераважна лацінкай. У гэтым выдавецтве ў 1914 годзе была

надрукавана і брашура нашага земляка з вёскі Дзедзіна Пётры Простага ”На што беларусам газэты?”. Аўтар у сваёй працы пераканаўча даказвае значэнне беларускіх газет для росту самасвядомасці беларускага народу. У Расіі не існавала беларускіх школ, навучанне адбывалася толькі на рускай мове. Але негледзячы на неспрыяльныя ўмовы, выдатныя дзеячы беларускай культуры разумелі неабходнасць выданняў для дзяцей і таму Якуб Колас і Алаіза Пашкевіч надрукавалі выдатныя кніжкі для маленькіх беларусаў: “Першае чытанне для дзетак-беларусаў “ і “Другое чытанне для дзетак-беларусаў” ў 1908 годзе. Абодва выданні знаходзяцца ў экспазіцыі.

Самы знакаміты дзеяч беларускага Адраджэння пачатку 20 стагоддзя Вацлаў Ластоўскі (1883- 1938 гг). Дзіцячыя гады яго прайшлі ў вёсцы Стары Пагост, дзе пачуў ён шмат легенд і паданняў, якія пазней былі ім і надрукаваны. Сапраўдным подзвігам можна назваць яго выданне “Кароткая гісторыя Беларусі“, якое было надрукавана асобнай кніжкай ў 1910г. Аўтар пераканаўча даказвае, што беларусы, як і іншыя народы, маюць сваю ўласную гісторыю. У экспазіцыі прадстаўлены і “Падручны расійска-крыўскі (беларускі) слоўнік”, выдадзены ў Коўне ў 1924 годзе. Ён змяшчае не толькі лексічныя словы, але і асабовыя. А вось кніга нашага земляка Вацлава Ластоўскага “Што трэба ведаць кожнаму беларусу?”, надрукаваная ў Менску ў 1918 годзе. Змест гэтай кнігі не састарэў да сёняшняга дня. Па-ранейшаму надзённа гучыць адказна пытанне назвы кнігі: “Каб быць беларусам, трэба ведаць, размаўляць і любіць беларускую мову, ведаць і ганарыцца сваёй сапраўднай гісторыяй”. У музейнай экспазіцыі знаходзіцца зборнік вершаў таленавітага паэта і дзеяча нацыянальна-вызваленчага руху Алеся Гаруна “Матчын дар”, таксама менскае выданне 1918 года. У музейных фондах знаходзіцца і першы падручнік па геаграфіі Беларусі, выдадзены ў Вільні ў 1919 годзе. Аўтар выдання – выдатны навукоўца і грамадскі дзеяч Аркадзь Смоліч. На кнізе пячатка Мікалая Талеркі, які быў актыўным дзеячам беларускага руху ў Латвіі. У нашай экспазіцыі змешчаны цікавы зборнік Я.Фарботкі “Беларусь ў песнях”: літаратурна-гістарычны нарыс“, які пабачыў свет ў Менску ў 1920 годзе. Аўтар упершыню грунтоўна прааналізаваў развіццё беларускай паэзіі на фоне нацыянальна-вызваленчай барацьбы беларускага народа. Унікальнае выданне 1920 года – пераклад на беларускую мову з рускай У.Караленкі “Лес шуміць”. Аўтар гэтага выдання дзеяч нацыянальна-вызваленчага руху, паэт, перакладчык, публіцыст Макар Краўцоў (Касцевіч) вядомы і тым, што напісаў гімн Беларускай Народнай Рэспублікі “Мы выйдзем шчыльнымі радамі”.

Як вядома, па Рыжскаму мірнаму дагавору, наш край увайшоў у склад Рэчы Паспалітай. Польскія ўлады праводзілі палітыку паланізацыі, зачыняліся беларускія школы і гімназіі. Нягледзячы на жорсткі нацыянальны ўціск, дзеячы нацыянальна-вызваленчага руху, якія засталіся на Беларусі, працягвалі самаахвярную працу, каб беларускі народ атрымаў сваё роднае друкаванае слова. Выключную ролю адыграў у выдавецкай дзейнасці створаны ў Вільні Беларускі інстытут гаспадаркі і культуры. Гурткі гэтага таварыства актыўна дзейнічалі і на Мёршчыне. У экспазіцыі музея знаходзіцца кніга з пячаткай гуртка БГІК з вёскі Цяцёркі, цяпер Браслаўскі раён, п'еса пісьменніка-святара Казіміра Сваяка “Янка Канцавы”, надрукаваная ў 1924 годзе ў Вільні. За свой кошт выдаваў кнігі і кампазітар, педагог, фалькларыст Антон Грыневіч. У зборах нашага музея знаходзіцца яго зборнік “Дзіцячы спеўнік”, выдадзены ў Вільні ў 1925 годзе. Для нас асаблівае значэнне маюць запісы песень з Дзісенскага павета, якія запісалі вядомы дзеяч нацыянальна-вызваленчага руху Сымон Рак-Міхайлоўскі і наш зямляк Янка Пачопка. Менавіта Янка Пачопка сам займаўся літаратурнай дзейнасцю, друкаваўся ў “Нашай Ніве“, ”Саха“, ”Праваслаўны беларус“, ”Маланка “ і іншых. Больш увагі ён надаваў папулярнаму ведаў па сельскай гаспадарцы, кніжак па якой на беларускай мове амаль не было.

У раздзеле нашага музея прадстаўлена грунтоўнае выданне Я.Пачопкі “Пчолы“, надрукаванае ў Вільні ў 1922 годзе. Рарытэтным з’яўляецца віленскае выданне 1929 года А. Навіны (псеўданім Антона Луцкевіч) “Галоўныя накірункі ў беларускай паэзіі”. Аўтар падрабязна характарызуе творчасць беларускіх паэтаў першай чвэрці 20 стагоддзя. Аб тым, як любілі і шанавалі беларускую мову, сведчыць маленькая рукапісная кніжачка паэмы “Беларускі год“. Падараваў яе для музея ў 2008 годзе Ян Лучыновіч. Вось, што ён апавядаў: “У 1938 годзе я хадзіў у трэці клас польскай школы, дзе павінны былі ўсе вучні, у тым ліку і беларусы, пісаць, чытаць і размаўляць па-польску. Кніг на беларускай мове не было, але аднойчы да нас завітаў знаёмы дзядзька, які жыў у Вільні. Ён і даў мне пачытаць беларускую кніжку. Яна мне так спадабалася! Я папрасіў ў падарунак яе, але дзядзька адмовіў, пакінуў толькі на тыдзень, да свайго ад’езду. Вырасыў я тады перапісаць твор, які найбольш спадабаўся. Але днём трэба было дапамагаць па гаспадарцы бацькам, а вечарам, калі пачаў пісаць пры лямпе, пачалі сварыцца, што газа (керасін) дорага каштуе. А калі пачаў пісаць пры лучыне, ізноў сварыцца, маўпяў, хату спаліш. Так што прыходзілася пры святле месяца пісаць. Пазней упрыгожыў вокладку малюнкамі кветак”.

Унікальным з’яўляецца выданне прафесара А.Маннегейма “Дзіцячая хірургія“, надрукаванае ў Менску ў 1938 годзе. Гэта падручнік для студэнтаў, як апошняе рэха беларусізацыі 20-х гадоў, калі навучанне па ўсіх спецыяльнасцях адбывалася на беларускай мове. І назва сталіцы Беларусі “Менск” апошні год пісалася праз “е”.

Рэдкімі экспанатамі з’яўляюцца выданні на беларускай мове часоў нямецкай акупацыі 1941-1944. У музейнай экспазіцыі змешчаны самыя запатрабаваныя выданні таго часу – гэта падручнікі Я.Лёсіка “Беларускі правапіс“ і Б.Тарашкевіча “Беларуская граматыка”. Абедзве кнігі выдадзены ў Менску ў 1943 годзе. У гэтым жа годзе было надрукавана і выданне па беларускаму фальклору “Зборнік купальскіх і жніўных песень”. Такім чынам сёння падчас чарговага падарожжа ў музей вы пазнаёміліся з сапраўднай скарбніцай нашага народа – беларускай кнігай.

Напрыканцы задаём пытанні віктарыны. Пераможцы яе атрымліваюць прызы –сучасныя беларускія выданні.